

СЬОМИЙ МІЖНАРОДНИЙ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ТЕОРЕТИЧНИЙ СИМПОЗИУМ

16–17 червня 2016 року в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України відбувся Сьомий міжнародний міждисциплінарний теоретичний симпозиум “Словесне і зорове: візуальні медіації в літературі”. Симпозиум об’єднав майже 70 учасників із різних міст України – Бердянська, Вінниці, Дрогобича, Запоріжжя, Івано-Франківська, Києва, Коломиї, Луцька, Львова, Миколаєва, Ніжина, Одеси, Полтави, Рівного, Тернополя, Чернівців та гостей із-за кордону – Японії, Білорусі, Польщі, Росії. Не змогли, на жаль, приїхати колеги з Грузії, які виявили великий інтерес до симпозиуму.

Як відомо, візуальні образи виконують особливу роль у словесній творчості, оскільки служать не нейтральним знаряддям репрезентації, а виконують різні дискурсивні функції – наслідування, адаптації, трансформації, спротиву, насильства. З одного боку, удовговж віків візуальні описи, кіно, малярство, перформенс, фотографія, графіка відігравали і відіграють значну роль у розвитку художньої образності і породжують нові смислові і жанрово-стильові констеляції, особливо в новітні часи. З другого боку, візуалізація слугує засобом дискурсивного насильства, навіть знаряддям терору, трансформуючи, а то й стираючи смисл сказаного.

Теоретичний симпозиум “Словесне і зорове: візуальні медіації в літературі” мав на меті привернути увагу до феномену *візуальної репрезентації* в літературі і культурі. Ідеться про посередницьку роль візуальних образів, про інтермедійність та самоцінність візуальних форм на письмі і у процесі рецепції, візуальність як форму (не) репрезентації травми, про місце портрета, пейзажу, екфразису в художній структурі твору тощо. На конференції працювали 22 секції, зокрема “Література і візуальні практики повсякденності”, “Пам’ять і уява”, “Література і візуальне мистецтво”, “Візуальність і популярна культура”, “Візуалізація і рецепція”, “Інтерпретація і візуальність”, “Література і колір”, “Візуалізація і конкретизація образу”, “Слово на полі мультимедій”, “Літературна антропологія і візуальність”, “Візуальність і травма” та ін.

Конференція була так побудована, щоб учасники і присутні мали можливість не лише пасивно доповісти / послухати доповіді, а й обговорювати ідеї, гіпотези та інтерпретації, подані у виступах. Дискусії стосувалися питань феноменології візуальності у плані кореляції побаченого і зображеного, співвідношення кіно і літератури, малярства і форм його репрезентації в літературі. Зацікавлення викликали візуальна поезія і проза, візуальне і / як насильство, візуальність та ідеологія.

На пленарному засіданні *Т. Гундорова*, завідувач відділу теорії літератури та компаративістики, ініціатор та організатор теоретичних симпозиумів, подякувала усім учасникам – як давнім симпатикам симпозиуму, так і тим, хто долучився до його роботи вперше – і окреслила основну філософію таких наукових зібрань – толерантність до поглядів іншого, обговорення найактуальніших теоретичних проблем, широкі дискусії і участь кожного в роботі секцій удовговж всієї роботи симпозиуму. Як зауважила *Т. Гундорова*, “я називаю ці симпозиуми інтелектуальними бенкетами. Ідеї цих зібрань наступні: запропонувати для дискусій нові, досі мало розроблені в Україні теоретичні проблеми; здійснити своєрідну розвідку в нові галузі і напрямки літературознавства; дати можливість взяти участь у симпозиумі охочим до нових ідей науковцям молодшого і середнього покоління; познайомити між собою перспективних і активних молодих людей – літературознавців, які зможуть підтримувати між собою зв’язки поза межами симпозиуму; запропонувати нові моделі спілкування на конференції – відповідальні, доброзичливі і відкриті для дискусій”.

Директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України акад. *М. Жулинський* стисло окреслив історію теоретичних симпозиумів, наголосивши на їх науковій актуальності і затребуваності.

На пленарному засіданні доповідачами виступили вчені молодшого покоління, що до певної міри зруйнувало стереотипні очікування про “зірковий” характер таких засідань. *Є. Лельохін* (Коломия) зіставив повість *М. Хвильового* “Іван Іванович” і кінотекст *Е. Ніккола* “Гаттака” на предмет кореляції соціальних очікувань і індивідуальної (не)відповідності цим очікуванням; *В. Дуркалевич* (Дрогобич) дослідила особливості функціонування візуальної перспективи в автобіографічній прозі *Івана Франка*, спираючись на наратологічні параметри його творів; *Н. Волонцевич* (Мінськ) спровокувала дискусію своєю тезою про те, що “живі картини” в театрах Білорусі XIX ст. можна трактувати як прообраз перформенсів.

Подальша робота тривала в численних секціях, на яких учасники зверталися до різних аспектів візуальності. *Т. Біляшевич* (Київ) розглянула п’єсу *Поля Клоделя* “Атласний черевичок” у контексті голландського живопису. *О. Галета* (Львів) розгорнула перед слухачами вербальний і візуальний наратив подорожніх нарисів *Софії Яблонської*, показавши співвідношення цих наративів, їх синонімію (коли працює принцип доповнення) і антонімію (коли у словесному тексті заперечується можливість фотонаративу, а поряд він все-таки зафіксований на світліні). *Т. Волковіч* (Київ) присвятила свою доповідь вербально-іконічним текстам вишвианих рушників, а саме такому їх аспекту, як омонімія, за якої один образ (хата за тином, чоловік із торбиною, чоловік із балалайкою, папуга) наділявся різними значеннями, а один і той самий текст міг супроводжувати різні іконічні тексти вишивки.

Р. Біляшевич (Київ), *О. Романова* (Київ), *А. Петренко-Лисак* (Дрогобич) звернули увагу на функції і візуальні форми конкретизації літературних образів у різних сферах – масових святкуваннях, путівниках, пам'ятниках як формах о-предмечення літературної яви. Зі свого боку, *Ю. Павленко* (Київ) проаналізувала яву і візуальність письма про себе як знакову рису освоєння внутрішнього світу в романах французьких письменників-просвітників – Руссо, Вольтера, Дідро.

Література в колі інших мистецтв також привернула увагу дослідників. Візуалізації музики у Томаса Манна присвятила свою доповідь *С. Маценка* (Львів), про колористику М. Коцюбинського як форму пейзажної поетики говорив *Я. Поліщук* (Київ), колористичні прийоми у прозі В. Дрозда аналізував *О. Брайко* (Київ). Місце візуальних образів у різних стильових напрямках і течіях – ще один напрямок аналізу, присутній у виступах на конференції. Так, візуальним формам у модернізмі (Ю. Яновський) присвятила свою доповідь *Р. Мовчан* (Київ), в авангардизмі (В. Поліщук) – *О. Омельчук* (Київ).

На симпозіумі звучали імена різних авторів і говорилося про різні національні літератури та різні епохи. Твори Б. Шульця, І. Бабеля, А. Белого стали об'єктом пильного аналізу в доповідях *Е. Свенціцької* (Вінниця) і *Ч. Х. Чіана* (Москва). На перехресті літератури та історії зазвучали теми *Д. Мельник* (Львів) про середньовічний тотентанц і *А. Сороки* (Київ) про візуальні репрезентації Мітрідата VI Евпатора. Діалог культурних світів став об'єктом дослідження *М. Калніченко* (Рівне), який проаналізував використання мистецтва Американського Ренесансу в дискурсі популярної культури 19 століття.

І хоча українська література лишалася основною темою у виступах, нові підходи до неї та нові інтерпретації значно розширювали поле аналізу. Так, *В. Хархун* (Ніжин) привернула увагу до візуальних і вербальних репрезентацій Шевченка в дискурсі Майдану. Натомість *Р. Харчук* (Київ) проаналізувала кореляції зорових і словесних образів історичних персонажів у творчості самого Шевченка.

Кіно і література – актуальне і безмежне поле міждисциплінарних досліджень. На симпозіумі воно не стало головним, однак додало свого колориту. Способи адаптації і трансформації образу Шерлока Холмса в серіалі Бі-Бі-Сі розкрив *Д. Дроздовський* (Київ), професор *С. Мурата* (Токіо) детально проаналізував екфразичні елементи у фільмах А. Тарковського "Каток і скрипка" та "Іванове дитинство". Загалом, екфразис став уже традиційно однією з основних тем словесно-візуального аналізу. *Н. Білик* (Київ) говорила про скульптурний екфразис у романі М. Продановича "Еліша в країні Святих Королів", *Л. Демська-Будуляк* (Київ) – про архітектурний екфразис (візуалізацію міста) в поезії неокласиків, а *О. Вощенко* (Київ) – про текстотворчий потенціал екфразису в романі "Диво" П. Загребельного.

Міждисциплінарні підходи на стику візуальних мистецтв і літератури накреслені в доповіді *Є. Кононенко* (Київ), яка обрала предметом розмови часопросторову візуалізацію драми-феєрії Лесі Українки "Лісова пісня", зокрема в популярній культурі. *Я. Цимбал* (Київ) зацікавила слухачів тим, як співвідноситься графічна і поетична образність у плакатах 1920-х років. *І. Мацшина* (Одеса) у своїй доповіді розгорнула цілу стратегію візуального закріплення ідеологічних правок в ілюстраціях В. Лебедева до вірша "Багаж" С. Маршака. *О. Поліщук* (Київ) на матеріалі робіт Ярослава Футимського розкрива приватний простір візуально-поетичного концептуалізму, те, як побутові речі промовляють чи не промовляють до пам'яті глядачів-читачів. Інший вимір співвідношення приватності та літератури висвітлює *С. Філоненко* (Бердянськ), проаналізувавши адаптацію творів Джейн Остін до ігрового формату ("Regency Love: Джейн Остін для iPhone та iPad").

Не обійшли увагою доповідачі і питання теоретико-методологічного характеру. *Л. Генералюк* (Київ) говорила про термінологічну інертність у гуманітаристиці, *Н. Полтавцева* (Москва) – про візуальність у плані антропології літератури, *Т. Гребенюк* (Запоріжжя) про невизначеність і візуальне оприявлення можливого світу, а *А. Лахманюк* (Тернопіль) – про концепт недоокресленості в літературних етюдах М. Коцюбинського як спосіб актуалізації різних інтерпретаційних можливостей, складених у текстах. *Л. Бербенко* (Київ), зі свого боку, аналізувала поняття "imagetext" у теоретичному вимірі і творчій практиці Дороти Масловської.

Натомість *М. Светлицькі* (Вроцлав) познайомив із Доротою Масловською в амплуа "Mister D." – творця музичних відеоکلів-палімпсестів, відчитаючи їх на перетині літератури, травми і масової культури (див., наприклад, відеоکلп "Chleb": <https://www.youtube.com/watch?v=-1-z48cJDbc>). Пізні аспекти травм психологічних / фізичних / культурних заторкнули й інші доповідачі. *Г. Улюра* (Київ) розкрила режими не(видимості) в романі "Проходження тіні" Ірини Полянської – буквальної (сліпота) і символічної (невидимість як витіснення травматичного досвіду, видимість як несправжність). *Н. Лебединцева* (Миколаїв) описала способи візуалізації болю за допомогою деструктивної метафори в сучасній українській поезії. *О. Михед* (Київ) дослідив графічний роман в автобіографічному зрізі родинної та історичної хроніки на матеріалі творів Маржан Сатрапі ("Персеполіс") і Давида Б. ("Священна хвороба").

Окремі секції були присвячені зоровій поезії, зокрема *М. Сулима* (Київ) простежив витоки зорової поезії у І. Величковського та К. Зіновієва, *І. Метелиця* (Мінськ) охарактеризувала контамінацію вербального і візуального в сучасній білоруській поезії. Про елементи візуальності у тексті та експерименти з нею йшлося в доповіді *І. Шатової* (Запоріжжя) "Візуальна поезія та анаграма", що торкалася прийомів кодування-загадки як засобу іномовлення в умовах політичного тиску. *Н. Гаврилюк* (Київ) простежила шлях візуальності в поезії від статичних (фігурні вірші; графічна поезія; поезія з семантизованими елементами (колір літер чи тла, тип шрифту); фонологічна поезія; поезія анаграма; поезія-криптограма; дзеркальна поезія; паліндром; конкретна поезія; шахопоезія) до кінетичності (відеопоезія). *Б. Стороха* (Полтава) розглянув експериментальну поезію в зіставленні з не / фігуративним живописом.

Як підкреслила у заключному слові *Т. Гундорова*, симпозіум став імпульсом для дальших досліджень, особливо теоретичних. Серед таких питань – питання про те, як змінюється поетична функція (за Р. Якобсоном) під впливом візуальності; як розширюється поняття "естетичний об'єкт" (в розумінні Я. Мукаржовського), якщо ввести в нього і візуальну конкретизацію; як працює "горизонт сподівань" (в розумінні Г.-Р. Яussa) під впливом візуальних медіацій і т.п.

Завершилась робота теоретичного симпозіуму презентацією чергового, уже четвертого тематичного збірника "Теоретичних РЕвізій", який виходить за редакцією *Т. Гундорової* і який започаткований відділом теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Цього разу темою збірника стали "Постколоніалізм. Генерації. Культура"

і присвячений він впровадженню постколоніальної критики в сучасне українське літературознавство. Збірник побачив світ у видавництві "Лаурус" у 2016 році (електронна версія: <http://uamoderna.com/images/biblioteka/Postcolonialism.pdf>). На презентації, яку розпочав професор Гарвардського університету *Г. Грабович* коротким аналітичним вступом, виступили відповідальний редактор, автори і читачі видання – *Л. Бербенець, О. Галета, Н. Лебединцева, М. Свєтліцькі* та ін.

Сьомий теоретичний симпозіум, проведений відділом теорії літератури і компаративістики, став знаковим явищем не лише в науковому житті Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Нові теми, які кожного разу піднімаються на симпозіумах, значною мірою впливають на наукову атмосферу, на тематику індивідуальних тем і напрямків літературознавства в Україні, резонуючи з найактуальнішими питаннями, які сьогодні активно обговорюються в гуманітаристиці на Заході. Знаменним стає і те, що коло учасників симпозіумів постійно зростає, а тематика зібрань засвідчує актуальну на сьогодні міграцію теорії літератури на поле культурних студій і антропології. Загалом теоретичний симпозіум "Словесне і зорове: візуальні медіації в літературі" засвідчив, що задоволення дає не лише текст, але і його інтерпретація.

Надія Гаврилук, Людмила Бербенець, Тамара Гундорова

Отримано 22 липня 2016 р.

м. Київ

